

Kende Péter felszólalása
az OSA 2006. dec. 1.-i konferenciáján

Egy kissé zavarban vagyok, először is, mert – az eddigi felszólalókkal ellentétben – írásos anyagot nem hoztam erre a konferenciára, másodszor pedig mert egyáltalában nem számítottam arra, hogy itt 1956-ról is szó lesz. Ami az utóbbi témát illeti, erről nemrégiben egy sokáig érlelt hosszabb munkát tettem le az asztalraⁱ, s szólni most e tárgyban azért nem kívánok, mert várom, hogy munkámnak lesz-e, s ha igen, milyen lesz a fogadtatása. A „Mi volt ez?” témájába a régebbi múlt szerintem csak annyiban tartozik bele, amennyiben az idei ősz – egyebek között – azt is illusztrálta, hogy mit gondolnak róla (mármint ötvenhatról) a mai magyarok.

Kezdem tehát ezzel. A továbbiakban még két pontot fogok röviden érinteni, és pedig: hogy miként hatottak *vissza* az idej események 1956 kollektív (ittthoni) megítélésére, másfelől hogy a szeptember óta húzódó politikai válságot lehet-e „rendszerválságnak” is tekinteni, s ha igen, milyen értelemben?

ooo

Amikor azt a kérdést vetem fel, hogy mit gondolnak „a mai magyarok” 56-ról, akkor természetesen nem a szaktörténészek véleményére kérdezek rá. Sem azokéra, akiknek 1956 a személyes ügyük volt (ezek közé tartoznék én magam is, s rajtam kívül persze még sok-sokezer, otthon vagy külföldön élő, többnyire élemedett korú, de legalábbis 60 fölött járó honfitársunk). Hanem annak a fiatal vagy középkorú „közmagyarnak” a képzeire célzok, aki nem túl sokat hallott vagy olvasott 56-ról, s bár szavazóként szükségképpen valahol áll, hivatásszerűen nincs a politikában.

Nos, e képzeletbeli lénynek – akit azonban a közvélemény-felméréseknek hála valamennyire mégis ismerünk – 1956-ról meglehetően elnagyolt és sok tekintetben „alattvalói” képzei voltak és vannak. Ezen azt értem, hogy – szinte függetlenül attól, amit erről az eseményről tud vagy tudni vél – alapvetően az az álláspont alakult ki benne, hogy a rá vonatkozó igazság : *politikai*. „Eddig ebben, mostantól pedig abban kell hinnünk”, mondta ez a magyar 1989-ben. S még ma is valami ilyesmit gondolna, ha az idej történések nem másolódnak rá erre a – legtöbbször esetében – nem túlságosan izgató (mivel a hivatalos nagypolitikához tartozó) képre. Hogy ezek után milyen lesz e „közmagyarban” az ötvenhatról élő kép, azt még korai volna találgatni, de annyi csaknem bizonyos, hogy *nem* lesz független azon képzetektől, amelyeket a 2006-os események hagytak benneⁱⁱ.

1956-nak ez a politikai plaszticitása annak a keserves történetnek a következménye, amelyet a magyar társadalomnak a forradalom bukása után kellett átélnie, amikor is nem volt mód a személyesen szerzett emlékek rendes, akadálytalan, külső hatásoktól mentes áthagyományozására. Egy esemény, amelyről 30 évig nem lehet őszintén, politikai hátsógondolatok és igazodási látszatok nélkül beszélni (még a családban sem!), szükségképpen nem válhat összetársadalmi, azaz nemzeti hagyománnyá. Ilyen folyamatra legfeljebb a külföldi magyarság körében kerülhetett sor. Az itt maradók nagy többsége számára az idő múlásával még az is bizonytalanná vált, hogy voltaképp *mit is kellene* áthagyományozni. Én (ahogyan ezt a könyvemben is jelzem) egyetértek azokkal, akik szerint 56 nagy nemzeti egysége csak egy pillanat realitása volt, s azzal

együtt elmúlt. A továbbiakban – már 1956 ősztől kezdve – előtérbe kerültek az esemény polgárháborús vonatkozásai, s ezen kár megütödni, hiszen annak, amit a forradalom magával hozott, nemcsak Moszkvában és vidékén, hanem a magyar társadalmon belül is voltak erős ellenzői. A forradalmi napokban ezek csak nagyon kevéssé mertek megnyilvánulni, ezt követően azonban meglepően gyorsan egymásra találtak, mégpedig nemcsak politikai opportunizmusból, hanem mert *volt* személyes vesztenivalójuk.

Ebben az értelemben visszamenőleg is kérdésként tehető fel, hogy 1956 követelése mellett „egy emberként” sorakozott-e föl az egész magyar társadalom. Ez politikailag védhető, mint történelmi tabló is szép, de a társadalomtörténeti tényekkel szembesítve nem állja meg a helyét. De még ha egy pillanatig így lett volna is, „ötvenhat mint közös nemzeti érték” már a Kádár-rendszer első éveitől kezdve veszendőbe ment, s ezt a kárt az 1989 utáni változások nem tudták helyrehozni. A mögöttünk lévő másfél évtized „évfordulós” eseményei pedig még csak felerősítették az utóélet során megindult bomlást.

ooo

Ez máris átvezet bennünket a következő témához, amely az idén ősszel történtek *visszahatásával* kapcsolatos. Amint ezt már fentebb megjegyeztem, 2006. őszének viharos eseményei valamiképpen, de nagyon sokak fejében, rámásolódtak az ötven évvel ezelőttiekre. Habár ellentétes előjellel, ez a megállapítás ugyanúgy vonatkozik azokra, akik kedvtelve nézték a 2006 őszi „néplázadást”, mint azokra, akik abban 1956 szomorú és méltatlan paródiáját látták. Tulajdonképpen senki sem tudta egészen elhessegetni magától azt a szentségsértő gondolatot, hogy minden utcai zavargásban a főszerepet hasonló lelkiségű egyedek játsszák, ennyiben tehát *valamiféle* párhuzam mégis csak vonható a két – máskülönben olyannyira eltérő – esemény közt. Ezt a kellemetlen asszociációt, amelyben elmosódik a határ a zavargás és a forradalom (vagy ha úgy tetszik, a zrí és a komoly) között, még csak erősítette az utcán lezajló események képszerű fölnagyítása a televízióban, illetve a sebtében Budapestre érkező külföldi tudósítók elsöre csodálkozó, aztán *politikai* magyarázat után fürkésző tekintete...

Ugyanakkor azt is láttuk, hogy a szoc-lib kormányzat elleni „forradalom” enyhén bohózati (vagy pontosabban: *buli*) jellegével még a tüntetők egy része – alkalmasint a többsége – is tisztában volt: hangulatuk mindenestre erről tanúskodott. „Közvetlen demokrácia” címén a legszentebb közteret vették birtokukba, s fogyasztották virsli és sör kíséretében. S bár a társadalom nagyobb része inkább ijedtséggel vagy elképedve szemlélte e váratlanul rárontó „sajnálatos eseményeket”, a dolognak volt egy roppant paradox következménye is: *senki sem unatkozott*. Egy valami ugyanis biztosra vehető: a kormányellenes happening eme izgalmai nélkül a jubileumi ünnepek – a jobb- és baloldaliak csak úgy, mint a mindenoldaliak – teljes érdektelenségbe fulladtak volna. Hisz az igazság az, hogy a hivatalos rész így is abba fulladt, s hogy az újságolvasóra, a rádióhallgatóra és a televíziónézőre zúduló évfordulós emlékezők véget nem érő ismétlődésével bizony a csömör sem maradt el...

Állapítsuk meg ezzel kapcsolatban, hogy az '56-os ünnepeknek már jó 16 éve az veszi el az értékét, hogy hivatalos szóbeszéd, tehát valami olyasmi, amit az a bizonyos „közmagyar” szörnyen rühell. Azóta pedig, hogy – teljes összhangban a magyar

nemzeti aránytévesztésekkel – most már évente *három* ilyen halálkomolyan vett és agyonmagasztalt hivatalos ünnep van, az általuk felidézett üggyel való azonosulás a mélypontra zuhan. Augusztus 20-a esetében ezt az érdektelenséget még jótékonyan elfedi a dunai tűzijáték iránti érdeklődés, de márciust és októbert semmi ilyen látvány nem élénkíti. Az aktuálpolitikai kihasználás szemérmertlensége pedig olyan méreteket öltött, hogy – minden távolság és ténybeli konszenzus ellenére – már-már a márciusi ifjak ügyét is kompromitálja...

ooo

Néhány szót arról, hogy van-e „rendszerválság”. Ha e szóval az alkotmányos rend ellehetetlenülését jelöljük, akkor – szerintem – nincsen. Ha arra célunk vele, hogy végsőkéig kiéleződött a két nagy politikai tömb közötti harc, s e polarizáció már-már abszurd következményekkel jár, akkor igazat mondunk. Nagy kérdés azonban, hogy a politikai berendezkedés mint olyan van-e válságban, vagy pedig csak a csata egyik résztvevője akarja – a kiélezés módszerével – a vele szemben álló másik fél helyzetét ellehetetleníteni. Az utóbbi esetben ugyanis nem objektív okokból, hanem egy adott helyzethez kapcsolódó tudatos számításból van patthelyzet, s nincs megírva, hogy az így viselkedő politikai aktor helyzetértékelése nem változhat. (Ha persze sokáig tart ez az állapot, és senkinek sem sikerül leszerelnie a szabályok felrúgásában jeleskedő felet, akkor nyilván „válság” van.)

Én a magam részéről két egészen más síkon is látok válságjeleket: a megélhetéssel összefüggő elégedetlenségek s a kormánypárti elbizonytalanodás vonalán. Ezek közül az elsőt nem az őszi történések idézték elő, ezek csak láthatóbbá tették, ezzel szemben a másodikat valamilyen – részben evidens, részben rejtőző – ok kapcsolja 1956 kerek számú évfordulójához.

A megélhetési elégedetlenségek, illetve azoknak a 2006-ban nyilvánosság elé vitt megszorításokkal való összefüggése nem igényel bővebb kommentárt, legfeljebb annyit, hogy ha ilyen összefüggés nincs, aligha alakulhatott volna ki az a szélesebb körű társadalmi szimpátia, amely a Kossuth-téri tüntetések elleni fellépést oly nehéz tette (s ennyiben azok elhúzódásának is magyarázó faktora). Ezzel azonban már át is jutottunk a kormánypárti elbizonytalanodás – az előbbinél sokkalta komplikáltabb – históriájához.

A magyar jobboldal legmilitánsabb vezetői (ez nem csupán Orbán Viktort jelenti, hanem egy annál jóval szélesebb kört) 2006 őszének közeledtével nagyon pontosan érzékelték, hogy az újra kormányzó MSZP számára nincs kényesebb téma, mint ez a kínosan kerekszámú évforduló. Hisz amióta kikopott leninistákból korszerű és lelkes szociáldemokratákká vedlettek át, vagyis pontosan tizenhét éve, nem sikerült nekik (önmaguk és mások számára hihetően) tisztázniuk a viszonyukat a huszadik századi magyar történelemnek ezzel a legfontosabb dátumával. Hogy miért nem, az többé-kevésbé világos: ahhoz ugyanis a Kádár-rendszerrel kellett volna leszámolniuk, tehát azokkal az évtizedekkel, amelyeket törzsválasztóik nagyobb része máig aranykorként tart számon. Horn Gyula pártvezéri sikere jelentős részben ennek tudatára és ügyesen véghezvitt manipulálására épült. Különös azonban, hogy az MSZP még az után sem tudott ezzel a dologgal szembenézni, hogy Horn Gyulát félreállította. Ez a mulasztás az – én legalábbis úgy vélem – amely a szocialistákat olyan nehéz helyzetbe hozta, oly annyira, hogy most már csak szaladhatnak ez után a vonat után, s bizony kérdés,

hogy valaha is utol fogják-e azt érni. (Hadd tegyem azonban világossá, hogy az MSZP és a Kádár-korszak között kapcsolatról szólva *leszámolásról* beszélek, nem pedig *elszámolásról*. Szerintem ugyanis a szocialista párt mai vezetőinek ez időkre visszatekintve nem az okoz gondot, hogy miket tettek, hanem hogy miként *látták a világot* akkoriban. Akinek csakugyan „elszámolni” valója volt, többnyire már eltűnt a színről.)

Milyen értelemben gerjeszt legitimitási válságot ez a „leszámolási” deficit? Nem abban az értelemben természetesen, hogy a közhatalmat gyakorlók ne rendelkezzenek elégséges jogcímmel vagy felhatalmazással erre a szerepre. Hanem abban a – sokkal elmosódóbb – értelemben, hogy nem egészen biztosak a dolgukban. Pontosan 1956 kapcsán (amely mégis csak nemzeti ügy, de legalábbis állami ünnep!) nem tudják, hogy szólaljanak meg a nélkül, hogy ellentmondásba ne kerüljenek régi önmagukkal – szinte függetlenül attól, hogy ezt valaki a szemükre olvassa vagy sem. Megjegyezném itt, hogy ez nemcsak baloldali gond, hiszen ez ügyben a jobboldal által felvonultatott ún. civil személyiségek vagy a jobboldalon ágáló újságírók legtöbbször füle mögött is mázsaszámra áll a vaj. (Még az SZDSZ a leginkább mentes e gond alól.) Baloldali jellegzetesség viszont, hogy ez az ellentmondás gondot okoz. A magyar jobboldal gondolkodásában ugyanis az önellentmondás és az egymás mellé helyezett állítások közötti koherencia hiánya sohasem probléma, még kevésbé vezet morális válsághoz. Nekem legalábbis úgy tűnik.

A baloldal ama rejtett legitimitási válságának, amelyet itt vázolni próbálok, szintén van egy paradox oldala: hogy akkor következett be, amikor Gyurcsány Ferencsel végre termett egy olyan új vezetője, aki *valamennyi elődjének gyakorlatával szakítva* szembenézett pártjának kádári múltjával, s szükségesnek ítélte, hogy attól világosan elhatárolja magát és pártját. Tette ezt egyébként ama (demokrata) politikai értékek nevében, amelyek már 1989 ott díszlegnek az MSZP homlokzatán, a nélkül azonban, hogy ebből a Kádár-korszakban gyakorolt diktatúra s különösen az 56 utáni évek megbélyegzése valamikor is egyértelműen kikerekedett volna. Más szóval: a magyar szocialistáktól ellenfeleik éppen akkor kérik számon az 1956-os forradalom leverését, amikor azok maguk is eljutottak ehhez a számadáshoz ...

Valaki erre azt mondhatná (s ebben igaza is volna), hogy a Kossuth-térre felvonuló mezei hadak erről mit sem tudtak. Nos, itt lép be a történetbe a Fidesz vezérkara. A közhiedelemmel – vagy legalábbis sokak hiedelmével – ellentétben én nem hiszem, hogy az ominózus őszödi beszéd lett volna a Fidesz belpolitikai vonalváltásának a kiváltó oka. Ez a beszéd, illetve annak kiszivárogtatása csupán jó alkalom volt arra, hogy megkezdődjék egy régebbtől fogva kitűzött célnak – a 2006-ban újraválasztott miniszterelnök ellehetetlenítésének – a közvetlen napi gyakorlatba való átültetése. S e törekvés hátterében nemcsak a választáson újból alul maradt Orbán Viktor személyes frusztrációja, valamint az ebből fakadó, már-már epikus méreteket öltő Gyurcsány-fóbiája keresendő, hanem az a – tulajdonképpen nagyon is racionális – megfontolás, hogy Gyurcsánnyal az élen az MSZP a korábinál sokkal veszélyesebb, politikailag nehezebben sebezhető ellenfélle *válhat*. Ergo, minden lehető módon azon kell lenni, hogy ez a veszélyes ellenfél ne maradjon a helyén, az MSZP pedig megmaradjon abban a kényelmetlen ideológiai pozícióban, amelyet a Horntól Kovács Lászlóig tartó vezetési vonal honosított meg. A szeptembertől kezdve Magyarországon történetnek – szerintem – ez a legfontosabb háttere.

Még ez utolsó megjegyzés. Az őszi események minden megfigyelőjének feltűnt a parlamenti aritmetika és az utca erőviszonyai közötti éles kontraszt. (Az utóbbival a tömegek megmozdulási hajlandóságára célzok). A baloldal szimpatizánsai, akik pedig elvben ugyanakkora halmazt képeznek, mint ellenfeleik, nemcsak hogy nem mentek ki az utcára „ellentüntetni”, hanem szinte megbabonázva és már-már zavarodottan, mindenesetre *teljesen passzívan* nézték azt, amit ott egy fasisztoid szélsőség és a vele láthatóan rokonszenvező jobboldali törzsközönség művelt.

Ezt a passzivitást lehetne úgy is interpretálni, mint a fentebb körvonalazott „rejtett legitimitási válság” megnyilvánulását. Kérdés azonban, hogy csakis ennek a zavarnak volt-e a jele? Nem tükröződött-e benne annak a társadalmi-politikai tényállásnak a felismerése is, hogy (mint egy évszázada annyiszor) az országban megint *valamiképp „érzelmi többségbe” került a jobboldaliság?*

Erre vonatkozó tudásunkat elhomályosítja az a körülmény, hogy a rövid 20. század folyamánⁱⁱⁱ a magyarországi köztereken – különösen a budapesti utcán – legtöbbször, illetve a leghosszabb ideig (1919, 1945-56, 1957-88) a kommunisták által szervezett tömeg volt az úr. Ez azonban többnyire mesterséges dominancia volt, a köztér olyan birtoklása, amely nem felelt meg a mélyebb közérzületnek. Ha a dolgoknak nemcsak a felületét nézzük, akkor arra a megállapításra kell jutnunk, hogy Magyarországon a jobboldali eszmevilág 1920 és 1948 között mindig nagyobb potenciális tömeggel és virulensebb támogatottsággal rendelkezett, mint a szocialista vagy a kommunista baloldal. 1956-ról ebben a vonatkozásban nem tudunk semmit. 1989 óta pedig a (most már szabadon szerveződő és még ennél is szabadabban szóhoz jutó) magyar politikai társadalom a folytonos változás állapotában leledzik. Lehetséges, hogy a 2006. őszi események a régebbi erőviszonyok visszatértét jelzik?

Jegyzetek

ⁱ Kende Péter: *Eltékozolt forradalom?* (Új Mandátum Kiadó, Bp. 2006.)

ⁱⁱ A legmarkánsabb megfogalmazást erről György Péternél olvastam annak egy – a konferencia óta megjelent – rövid esszéjében („A pusztas ország”, *ÉS*, 2006. dec. 22). Szerzőnk ebben azt írja, hogy „*a forradalom mítosza jóvátehetetlen sérülést szenvedett, s javarészt érvénytelenné vált*” a Budapesten ez idén történt dolgok következtében.

ⁱⁱⁱ Rövid huszadik századon az 1914-től 1989-ig terjedő korszakot értem.